

ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНЫҢ БІЛІМ БАСҚАРМАСЫ

«ЖОЛ-КӨЛІК КОЛЛЕДЖІ» МКҚК

**Тақырыбы: «Қырық Қыз – көне
тарихи, табиғи ескерткіш»**

Орындаған: А. Алдабекова

Шымкент 2025ж.

Ғылыми-танымдық жобаны дайындау үлгісі

Атауы	«Қырық Қыз – көне тарихи, табиғи ескерткіш».
Автордың аты-жөні мен мекен-жайы	Алдабекова Акжаркын Асанбаевна
Мақсаты	Көп замандардан бері табиғаттың өзі жаратқан киелі ескерткіш болып саналатын Қырық Қыз ескерткішінің қыр-сырын ашу;
Міндеті	Өскелең ұрпаққа Қырық Қыз ескерткішінің қасиетті, қастерлі, киелі орын екендігін таныту;
Қосымша мәліметтер	Ел аузында сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа аманат болып келе жатқан көне аңыздарды жинақтау;
Ұсыныстар	Келешекте: әлем танитын киелі орындардың біріне айналдырылса;
Күтілетін нәтижелер	Жазылған жобаның халықаралық дәрежеге көтерілу жолдары және мемлекетіміздің ғылым саласындағы танытар жетістіктерінің жолдары болуына сенімім мол. Ғылыми-танымдық жоба үлкен зерттеу жұмысы ретінде зерттеп, БАҚ беттеріне жариялап, ұрпақ санасына терең сіңіру;

Қырық Қыз – көне тарихи, табиғи ескерткіш

Көп замандардан бері табиғаттың өзі жаратқан киелі ескерткіш болып саналатын Қырық Қыз ескерткішінің қыр-сырын ашуда біз зерттеу жұмысымызды бастадық.

Қырық Қыз – көне тарихи, табиғи ескерткіш. Ескерткіш Қазығұрт аймағында екеу. Көп замандардан бері табиғаттың өзі жаратқан киелі ескерткіш болып саналады. Көнеден келе жатқан аңыз-әңгімелерге сүйенсек, бұрынғы жаугершілік заманда жау шапқыншылары елден тысқары Қарабау суына шомылып, алаңсыз серуендеп жатқан 40 қызды көріп, сондарынан куса керек. Сонда қыздар құдайға «Елімді, жерімді жауға таптатқанша, мына жауды да, бізді де тасқа айналдыр!» деп жалбарынған екен дейді. Қыздардың тілегі қабыл болып, жау әскері қара тасқа айналады. Ол жер қазір Қаратас деп аталады. Ал қыздар әсемдене тізілген қайталанбас ескерткішке айналған деседі. Бұл ескерткіш тасмүсіндер Тұрбат ауылының солтүстік-шығысындағы Аққұм өзенінің бастау алар жерінде. Ауылдан 5–6 шақырым жердегі сарқырама жардың қасында. «Қырық қыз» деп аталатын екінші тас мүсіндер Өгем қойнауына түсе беріс жерде – Қазығұрт тауының Шығыс мүйісінің («Орда қонған») оңтүстік-шығысында 4–5 шақырымдай қашықтықта. Етегінде Өгем өз. ағып жатқан Өгем қойнауына түсе беріс жер күрт ылдилап кететін бұралаң жолға айналады. Тас мүсіндер осы мүйістердің бірінде. Аңыз бойынша бұл тасқа айналған қырық қыздың бейнесі. Мұнда да жаугершілік заманы тілге тиек етіледі. Бір ерекшелік – осы тас мүсіндер маңында алшақтау тұрған жеке тас-мүсін бар. Оны жұрт «Күйеу тас» деп атайды. Осыған қарағанда бұл жолы қыздар күйеу жігітті ертіп барып, Қазығұртқа сыйынып келе жатқан болса керек. Олар көз ұшында көрініп тұрған етектегі ауылға жете алмай, тас мүсінге айналған. Ел осы араны қасиетті орынға санап, қастерлеп жүреді.

Түркістан облысы таулы аймақтарындағы бұрынғы орман шаруашылықтарының жерлері бұл күнде ерекше қорғалатын табиғи аумақтар санатына ауыстырылып, Сайрам – Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі болып құрылған. Саябақ аумағы Қаратау жоталарының Боралдай шоқыларынан басталып, Құлан, Шақпақ, Иірсу, Дәубаба, Өгем, Қаржантау сияқты табиғатымыздың әсем аймақтарымен ұласады. Өгем – Тәңіртаудың ірі сілемдерінің бірі. Оның бөктерінде сарқырап өзен ағып жатыр. Екпіні сондай қатты. Кей тұстарда тіпті аттылы кісінің өзін аунатып, ағызып әкетердей буырқанады. Алайда, бұл сыртқы көрінісі ғана. Ал, шындығына келгенде, ол сонау мұзарт шыңдардан бастау алып, мындаған бұлақтың суынан құралып, алуан-түрлі минералдар мен дәрілік шөптерді шайқап есіп, шымырлап ағып жатқан шипалы, дәру, емдік қасиеті мол өзен.

Өгем шатқалына түсетін жол қиын. Бір жағы – жар, бір жағы – құз. Осы шатқалдан төмен түссеңіз, бір топ адамға ұқсап көрінген ұзын-ұзын тастарға қарап таңғаласыз. Расында да, ғажап көрініс! Алыстан қарағанда, бүрме

көйлегінің етегі желбіреп тауға қарай келе жатқан қайсар қыздарға ұқсайтын үлкен тас ескерткіштерді ұлы табиғат шебердің өзі ғасырлар бойы сомдап, қылта-қылтадағы жартастардан қашап жасаған сияқты. Бірінен бірі ұзақ емес екі-үш қылтадан бойын созып, топ-топ болып көрінген «Қырық қыз» – таңқаларлық құбылыс.

Өскелең ұрпаққа Қырық Қыз ескерткішінің қасиетті, қастерлі, киелі орын екендігін таныту – баршамызға ортақ іс.

Ел аузында сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа аманат болып келе жатқан көне аңыз ол туралы былай деп сыр шертеді: «Ерте, ерте, ертеде, бәлкім, Ер Төстіктің заманында болар, осы өңірде бір байдың қызы бойжетіп, бесікте жатқанда атастырылып қойған жігітіне ұзатылатын күн де келіп жетеді. Құда-құдағилар той жабдығын дайындап, мәре-сәре боп қуанып жатады. Сұлу қыз, сері жігіттер қосылып ән шырқап, балуандар белдесіп, шабандоздар көкпар тартып, ұлан-асыр жиынның көрігін қыздырады. Өне, күйеу жігіт те келіп қалды деген қуанышты хабар жетеді бір кезде. Мұны естіген ауыл қыздары топ-топ болып, бөркіне такқан үкілері желбіреп, етегі жер сызған бүрме көйлектерін жел толқытып, болашақ жездесінің алдынан шықпай ма, керіліп... Кенет бір қиырдан шаң көтеріліп, жантүршігерлік айқай естіледі. «Жау... Жау шапты...». Қалың ел аяқ астынан дүрлігіп, қолына қару ұстауға жарайтын ер-азаматтың барлығы атқа қонып жатады. Бірақ, тұтқиылдан тап берген жау олардың басын біріктірмей, тоз-тоз етіп, қанға бөктіріп, қынадай қырып салады. Өне, сол кезде күйеу жігітті күтіп аламыз деп топ-топ болып шыққан сұлу қыздар шың басында жылап, еңіреп тұрып: «О, Жаратқан ием, жеріміз отқа оранды, еліміз күлге айналды. Енді бізді жау қорлығынан құтқарып, тасқа айналдырып жібере гөр...» деп зарлап, құдайға жалбарынған екен. Ежелгі аңыз осылай деп егіледі. Осылай деп күңіренеді. Қалай болғанда да, «Қырық қыз» аңызында сонау бір зұлмат заманның өкініші, мұңы, қайғысы күзгі жауыннан кейінгі қақ суындай мөлтілдеп, тұнып жатқан секілді. Бұл аңызда «Ер Төстіктің» заманында болса керек, деген пікір аңыздың ертегімен араласып кеткендігінен хабар береді. Осы сияқты қиялға құрылған «Тас бол» деп аталатын кинотуынды барлығымызға таныс, онда Тасбол деген қатігездің Ерназар шалдың тоғыз ұлын өзіне бағындырып, қарсы шыққандарды тасқа айналдырып отырған қаскөйді соңында ең кенже баласы Ер Төстіктің жеңіп, Тасболдың өзін тасқа айналдырғаны, қазақша ертегінің озық экрандатылған туындысы деп білеміз. Мұнда тасқа айналу оқиғасы ұшырасады.

Ел аузында сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа аманат болып келе жатқан көне аңыздарды жинақтау – біздің басты мақсатымыз деп ойлаймын.

Аталмыш оқиғаға байланысы жер-жерде өзіндік аңыз әңгімелер бар. «Қырық қыз» - Ұлытау ауданы, Егінді аулының оңтүстік шығысында орналасқан күмбез. Қара тастан киюластырып қаланған. Есігі күншығысқа қаратылған. Оның айналасында көптеген мүрде жатыр. Жергілікті тұрғындар мұны тек күмбезбен бірге қосып, «Қырық қыз қорымы» деп атайды. Күмбез бен оның айналасындағы мүрделердің қай заманда тұрғызылғаны жайында дерек жок. Тек «Қырық қызға» байланысты ел аузында қалған аңыз әңгіме

ғана бар. Соның бірінде: «Қалмақтардың кезекті бір шабуылында қолға түскен қазақ қызын қалмақ қонтайшысының әйелдікке алғаны, арада көп жыл өтсе де ел-жұртын, ата-анасын ұмыта алмай зарыққан қазақ қызының ел-жұртына көмектесуді ойлағаны, ойын қызына айтып, нағашы жұртына барып, қонтайшының қашан, қай жерден шабуыл жасайтынын ескертіп тұруын өтінуі. Қыз анасының өтінішін бірнеше рет орындағаны, артынан аңдушы жіберген қонтайшы өз қызының «жауға» хабар беріп жүргенін біліп, қайтып келе жатқан жолында алдынан әскер жіберіп, қырғызып тастағаны» жайында айтылады.

Біздің «Қырық қыз» аңызына байланысты тағы бір білетініміз: бұл аңыздың бір ұшы Оңтүстік өңіріндегі Қасқасу елді мекенінде жатыр. Мұндағы ақ бураның алып өркешіндей қатар-қатар тау боп үйілген тастарына қарап, есіңіз шығып тамсанасыз-ау келіп. Қолыңызға сол таудың үгіндісін алсаңыз, оның басқа тастардан мүлдем бөлекше екенін байқайсыз, құдды ақ құмды ақ сүтке илеп қатырғандай. Енді басқа арнаға назар салсаңыз, мүйізі қайырылған қошқардай жерге жайғасқан тасты тамашалай тұрып, анықтап зер салсаңыз сол қошқар итке де ұқсап кететіндей бір күй кешесіз. Жиектерінде теңіз түбіндегі сандықтан шыққан түрлі-түсті реңкі бар әр түрлі тастар кездеседі. Сонымен қатар, қап-қара боп сумен ағып жатқан майға ұқсас зат бар, мүмкін, бұл жерде мұнай бар шығар деген ойға қаласың. Бұл әулиелі жердің шырақшы «Қырық қыз» оқиғасының екі нұсқасын біледі екен, оның айтуынша: «Өткен заманда бір байдың жалғыз қызы ұзатылып, қасына қырық нөкерімен қоса қырық қыз қосылып, жігіт аулына жолға шыққан екен. Қыздың жүктері өркеш-өркеш түйелерге тиеліп, жолаушылар жол бойы ән айтып керемет көңіл күймен келе жатса керек. Кенет, олардың алдынан қалмақтың қанішер қонтайшысы шығып, қыз нөкерлерін тас талқан қылып жауыздықпен қырып салып, қыздарды күндікке алмақ болғанда, қырық қыз құдайдан: «Е құдай бар болсаң, бізді мына итке қор қылғанша тас қып қатыр», - деп жалынған екен. Сол кезде құдай олардың тілегін қабыл етіп, қырық қызды түйелерімен бірге тас мүсін етіп, қаһарлы қонтайшыны ит кейпіндегі тасқа, жау әскерін қарқылдаған қарғаларға айналдырып жіберген екен. Сондықтан, бұл әулиелі жерде ауа райы бұзылған шақтарда қара қарғалар «Қырық қыздың» басында айналшықтап ұшып жүреді екен.

Осы ауылдың қарттарының айтуынша, бұдан жарты ғасыр бұрын, яғни олардың бала шағында «Қырық қыз» мүсіні айқын, киіз үйлердің ішіндегідей түрлі түсті тас кәмпіттер, бауырсақтарды көруге болатын екен. Қазірдің өзінде бұл жердегі түрлі көлемдегі адам дене мүшелеріне ұқсас тастарды кездестіруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Замира Пулатова: «Қырық Қыз – көне тарихи, табиғи ескерткіш», 2013ж.
2. Қыздархан Рысберген: «Тас мүсінге айналған Қырыққыз» атты мақаласы», 2017ж.

